

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

רשימת זכרונות

כתובים בידי הרבנית הצדקנית

מרת חנה ע"ה ז"ל

אשת כ"ק הרה"ג והרה"ח המקובל

מוהר"ר ר' לוי יצחק

זצוקל"ה נבג"מ זי"ע

הוריו של כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקל"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש



יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושתיים לבריאה

נדפס על ידי ולזכות

יוסף יצחק הכהן בן רישה

וזוגתו מרת נחמה דינה בת מלכה רייזל

אוריאל צבי הלוי בן גיטל עטל

וזוגתו בתי' בת שרה מינדל

שלום דובער בן רבקה נעמי

וזוגתו מרת אסתר בת מרים

בנימין בן חדוה

וזוגתו מרת רבקה רחל בת אסתר שיינדל

ומשפחתם שיחיו לאריכות ימים ושנים טובות

להצלחה רבה ומופלגה בטוב הנראה והנגלה

בכל אשר יפנו בגשמיות וברוחניות

ולנחת רוח יהודי חסידותי מתוך שמחה וטוב לבב

RESHIMAS ZICHRONOS

KESUVIM BIDEI HARABANIS HATZIDKANIS
MARAS CHANA

INSTALLMENT 3

Published and Copyrighted © 2011
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY

770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / Fax (718) 774-2718
editor@kehot.com

Orders:

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213
(718) 778-0226 / Fax (718) 778-4148
www.kehot.com

All rights reserved.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

Manufactured in the United States of America

נסדר והוכן לדפוס על ידי חיים שאול בן חנה

נדפס בדפוס: 538 Johnson Ave. Brooklyn N.Y. 11237 (718) 628-6700 The PrintHouse

מכיוון שלפי תעודותיו היה בעלי בן למעלה משבעים⁴², והיו ברשותו מסמכים שעל-פיהם סבל מתעוקת-לב, השקעתי כוחות ומאמצים כדי שיאשרו עבורו משמר-ליווי מיוחד. לאחר שתדלנות רבה נאמר לי שבעלי צפוי לעבור את הנסיעה במצב בריאותי תקין.

על בקשתי שיותר לי להכניס בחבילה שתימסר לבעלי יותר מארבעה קילוגרמים של מזון — נעניתי שהוא הבריא כל-כך עד שלא אוכל להכירו, ושהוא אוכל מכל מאכלי בית-הכלא; אך לאחר שנקבע כבר היום שבו היה עליו להישלח למקום גלותו — אמר לי החוקר שאופה עבורו דבר-מה צידה לדרך, משום שאת מאכליהם שלהם הוא לא הכניס אל פיו במשך כל התקופה...

ב"ה.

פתח דבר

הננו מו"ל בזה חוברת ג של „זכרונות“ שנרשמו ע"י הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה, אמו של כ"ק אדמו"ר זי"ע.

בהוצאה זו, באה הרשימה כפי שנעתקה מכתב-ידה של הרבנית, ולאח"ז גם בתרגום ללה"ק, ובתוספת ציונים והערות בשוה"ג, כמבואר בפרטיות ב„פתח דבר“ לחוברת הראשונה.

*

ויהי רצון שההוספה בהפצת המעיינות חוצה, תזרז את הגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, בקרוב ממש.

מערכת „אוצר החסידים“

מוצאי שבת בראשית, ה'תשע"ב
ברוקלין, נ"י.

(42) רלוי"צ נולד בח"י ניסן תרל"ח, אבל התאריכים במסמכים הרשמיים היו שונים מהתאריכים הנכונים. במסמך שבהערה 000. נאמר שבשנת 1937 היה בן 66. ראה גם לקמן ע' 000.

עם ראש מחלקת הנ.ק.וו.ד. שבעלי היה נתון תחתיה, ועל-אף שהלה היה יהודי — דחה אותי תמיד בתשובות אכזריות. מהתובע נודע לי שהתביעה הגדירה זאת כקבוצה של דתיים אנטי-מהפכניים שמנהיגם הוא שניאורסאהן³⁹. ידיעה זו גרמה לחרדה רבה.

בחיפושיו אחר דרכים להצלת בעלי, נסעתי למוסקבה כשבידי בקשה אל התובע הראשי. לאחר מספר ימים נודע לי המקום שבו עומד תור הקבלה ללשכתו. לאחר שביליתי שם מספר שעות מדי יום, קיבלני התובע בסבר פנים יפות, והבטיח לי שתיקן של בעלי ייבחן מחדש. הוא ישב בנוכחותי ובחן מסמכים שהבחנתי שמופיע בהם הכיתוב "קבוצת שניאורסאהן".

אמנם הבחנתי שאדיבותו איננה אמיתית, אולם כשאמר לי שאסע הביתה ושהוא ישלח לי את המענה לבקשתי — רציתי להאמין שהתוצאה תהיה חיובית. נסעתי הביתה כשתקווה בלבי.

משפט ב"מועצה מיוחדת"

זמן-מה לאחר-מכן נפוצו שמועות על כך שהמסמכים יועברו למוסקבה, ויידונו במסגרת⁴⁰ "מועצה מיוחדת"⁴¹, כלומר: "משפט" הנערך תחת פיקוח הדוק, על-ידי הרכב הכולל ארבעה נציגים של המוסדות האזרחיים והצבאיים הגבוהים, והם מחליטים מראש, עוד לפני המשפט, על הקטגוריה שאליה שייכים הנאשמים.

כל זאת — לאחר כל מכתבי-הבקשה שהגשתי בעיר, ולאחר כל שיחות הטלפון שקיימתי עם התובע והחוקר. לאחר כל זאת, שלחו הללו אחרי והודיעו לי כי כל ה"חומר" הנחוץ להם על בעלי כבר נמצא ברשותם, וכי הם שלחוהו למוסקבה למחלקה לתפקידים מיוחדים. הם אף הוסיפו בארסיות: "ראי עד כמה חשוב הוא בעלך — אנו שולחים את התיק שלו במיוחד למוסקבה, עיר הבירה!"...

מכל זאת ניתן היה כבר להבין שכוונתם בכך היא להגלות את בעלי, ולא היתה זו הרגשה נעימה כלל להיווכח בכך.

39) כנראה הכוונה לכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ.

40) ראה ברשימה שבהערה 2: "ואימתי הודיעו לי שמשפטי נמסר להאסאבאָ-סאָוועשצאָניע (=מועצה המיוחדת) דניק'ויד' סס"ר, בליל הושענא רבה קרוב לאשמורת הבוקר בבית האסורים בדניפראָפּעטראָווסק, והם שפטו אותי על גלות ה' שנים".

41) גוף שהוסמך לדון בעבירות נגד המשטר ולהטיל עונשים, ואף עונש מוות, ללא משפט.

הבגדים שלבש בבית-הכלא ימסור את דרישת-השלום. הוא אכן עשה כך, והגיע לבינתו מיד.

האיש היה יחד עם בעלי במשך חודש תשרי, וכך סיפר (ברוסית³⁶): את יום-הכיפורים של "ל.ז." לא אשכח לעולם. כל היום הוא בכה וזעק בקול, וקרא פרקי תהילים בעל-פה עד שעה מאוחרת בלילה. כל היום לא דיבר אלי ולו מלה אחת, ולי לא היה העוז לפתוח בשיחה אתו.

לימים, בהיותנו כבר בגלות, סיפר לי בעלי שמאחר שבאותו יום-כיפור לא היה ברשותו כל סידור או מחזור, הוא התפלל מה שזכר בעל-פה — אם-כי די היה בכך כדי להעסיקו במשך כל היום.

לשאלתי מהו החטא שמייחסים לבעלי, השיב המהנדס: הוא בנה "מיקא" (כלומר: מקווה) בחצר בית-הכנסת, ועל כך מאשימים אותו ("תפרו לו תיק" — זה היה הביטוי ברוסית). השמש פלט דבר-מה נגדו בעניין זה.

באותה תקופה אכן דובר על בניית מקווה, ושמש בית-הכנסת העיד שהרב גייס סכום כסף רב לצורך הבנייה. הוא אף מסר עדות שלפיה נאסף בביתנו בשמחת-תורה כסף למחיית נשותיהם של טוכצ'בסקי ובוכארין³⁷, ושמיגייס הכספים העיקרי היה בעלי ז"ל.

כדי לברר את העניין לאשורו, הובילו את בעלי ואת העדים לחקירה משותפת פנים אל פנים, ומיד כשהם ראו אותו — השמש ואחד השוחטים שישב שם גם הוא — הצהירו כי עדותם אינה אמת, וכי הם חתמו עליה רק משום שהכריחו אותם...

המהנדס הוסיף ואמר לי, שאמסור לבעלי בדרך כלשהי — שהרי לכתוב פתקאות אסור היה — אם ראש-חודש כסלו יהיה יום אחד או שניים³⁸: משום מה מטרידה אותו שאלה זו מאוד, שכן הדבר קשור ל"מכבים"... (כוונתו היתה לומר שבכך תלויה קביעות ימי החנוכה).

"קבוצת שניאורסאהן"

הדבר היה בתחילת חודש כסלו. הזמן חלף במהירות, ובמשך כל העת חיפשתי עצות כדי להביא לכך שבעלי לא יועמד למשפט. שוחחתי

36 ברשימה המקורית מופיע סיפורו של האיש (גם) ברוסית.

37 מיכאיל טוכצ'בסקי (1893-1937) — המפקד העליון של הצבא האדום. ניקולאי בוכארין (1888-1938) — מהפכן ומדינאי סובייטי. שניהם הואשמו בכוונות והוצאו להורג.

38 ראה לקמן ע' 000.

אן אום פאָרגעסלעכער יום-כיפור

אזוי איז די צייט געלאָפן ביז עס איז געקומען דער חדש תשרי, ערב ראש השנה און ערב יום כיפור, דאָס זיינען געווען די טעג צו נעמען פּערעדאָטשעס⁵⁹, דאָס איז געווען גרינגער, וואָס עס איז געווען אַ מעגליכקייט אויף איבערגעבן מאכלים, בשר ודגים, עס זאָל זיך עפעס אַ ביסל דערמאָנען פון יום טוב אין דער היים.

אויף יום כיפור האָב איך בסודי סודות איבערגעגעבן אַז דער דאָקטאָר, אַ יודי וועלכער האָט דאָרט געדינט, זאָל אים זען, און ער האָט דאָס מקיים געווען. שפעט ביינאָכט נאָך הבדלה, איז ער אַריינגעגאַנגען אין קאַמער, און אים געגעבן אַ פּאַפּיראַס⁶⁰, דאָס איז געווען אַ דבר-גדול, און האָט פּאַרבראַכט מיט אים אַ ביסל צייט און געזען ווי ער פּאַסט זיך אָפּ.

אינמאָל בייטאָג אין חודש מרחשון, איז אַריין צו אונז אין שטוב אַ יונגער מענטש, איז אַרויפגעגאַנגען אויף די טרעפּ, און איז גלייך אַריין אין שטוב, אין עס-צימער, ניט פּרעגנדיק ביי קיינעם, פונקט ווי דער וואָינונג וואָלט אים געווען גוט באַקאַנט, דער יונגערמאַן האָט זיך גלייך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטול און האָט געמאַכט אַ הקדמה צו זיין באַזוך: אַז אויב איך וועל עמיצן זאָגן אַז ער איז געווען ביי אונז, איז ער און איך אין סכנות.

רחל⁶¹

— די מיידל, וואָס איז געווען ביי אונז אַ סך יאָרן, און איז געווען אזוי איבערגעגעבן צו אונז, אַז זי האָט געבעטן די נ.ק.וו.ד. מען זאָל איר נעמען אַנשטאָט דעם רב, און אַז זי וויל מיטן גאַנצן האַרצן אָפּזיצן די צייט וואָס מען וועט אים צו משפטן —

59 לקבל חבילות.

60 סיגרי'.

61

איז געווען אין דעם חדר ווען ער איז אריינגעקומען, האָט ער געזאָגט אַז פאַר איר האָט ער ניט קיין מורא, און אַז ער וויל איבערגעבן אַ גרוס פון ל. זאַלמאַנאָוויץ. איבערצוגעבן בכתב וואָס איך האָב דאָן געפילט, בין איך ניט בכח. ער האָט דערציילט: אַז בעלי ז"ל, האט אים איבערגעגעבן פונקטליך דעם אַריינגאַנג פון אונזער דירה, ער זאָל ביי קיינעם גאַרניט דאַרפן פרעגן, און מען זאָל אים ניט באַמערקן. ער האָט איבערגעגעבן אַז ל.ז. 55 איז צוויי און דרייסיק טעג געזעצן אין אַן Одиночка⁶², און אויף דער 33/טן טאָג האָט מען דעם מענטשן אַריינגעפירט, זיי זאָלן זיין אין צווייען.

דאָס איז געווען אַ קריסט אן אינזשעניר, וועלכער איז נאָך זעקס חדשים זיצן באַפרייט געוואָרן. איידער ער איז אַוועק, האט ער אים געגעבן אַ וואָרט, אַז אַזוי שנעל ווי ער וועט איבערבייטן די הלכשה פון תפיסה אין דער היים, וועט ער איבערגעבן דעם גרוס. און אַזוי האָט ער טאַקע געטאָן, און גלייך געקומען. ער איז מיט אים געווען דעם חודש תשרי אין איינעם. ער האָט דערציילט אין רוסיש:

Его⁶³ Судный День я никогда в жизни не забуду. Он целый день плакал и рыдал, читал наизусть Псалмы. До позднего вечера он мне ни слова не сказал, я его не трогал, у меня не было смелости заговорить с ним.

[=זיין, ל.ז. 55, יום כיפור וועל איך אין מיין לעבן ניט פאַרגעסן, אַ גאַנצן טאָג האָט ער געוויינט און געשריגן אויף דעם קול, געליינט אויסווייניק תהלים ביו שפעט ביינאַכט. ער האָט מיר אַ גאַנצן טאָג אפילו קיין וואָרט ניט געזאָגט, און ביי מיר איז ניט געווען קיין שטאַרקייט אָנהויבן רעדן צו אים].

שפעטער, שוין אין ססילקא⁵⁰ זייענדיק, האָט ער מיר דערציילט אַז קיין סידור אָדער אַ מחזור האָט ער דאָך ניט געהאַט, און וואָס ער האָט

⁶² צינוק; בידוד.

⁶³ פסקה זו מופיעה בכת"י ברוסית, ולאחר-מכן תורגמה ע"י הרבנית לאידית. במהדורה זו מופיעים הן המקור והן התרגום.

יום-כיפור בלתי נשכח

כך חלף הזמן עד שהגיע חודש תשרי. ערב ראש-השנה וערב יום-כיפור היו הימים שבהם חל תורו של בעלי לקבל חבילות. עובדה זו הקלה עלי, שכן היתה זו הזדמנות להעביר אליו מאכלים שונים, בשר ודגים, כדי שייזכר קמעה באווירת יום-טוב בבית.

לפני יום-הכיפורים מסרתי בסודי סודות בקשה שהרופא — יהודי שעבד במקום — יבוא לבקרו, והרופא אכן קיים זאת. בשעת לילה מאוחרת במוצאי יום-הכיפורים, אחרי ההבדלה, נכנס הרופא לתאו של בעלי, וכיבדו בסיגרייה — היה זה דבר גדול! הרופא שהה עם בעלי זמן-מה, וראה כיצד הוא סועד את לבו לאחר הצום.

בצהרי יום אחד בחודש חשון נכנס לביתנו אדם צעיר. הוא עלה במדרגות ומיד נכנס הביתה, אל חדר האוכל, מבלי לשאול איש, כאילו היתה הדירה מוכרת לו היטב. הצעיר התיישב מיד על כסא, ופתח בהקדמה לביקורו — שאם אספר למישהו על ביקורו אצלנו אני וגם הוא נהיה בסכנה.

רחל³⁴ — הנערה שגדלה בביתנו במשך שנים רבות, והיתה כה מסורה אלינו עד שהתחננה בפני אנשי הנ.ק.וו.ד. שיקחו אותה במקום הרב, והצהירה כי היא מוכנה בלב שלם לרצות במקומו את זמן המאסר שיושת עליו — היתה בחדר כשהאיש נכנס. הוא אמר שממנה הוא אינו חושש, והודיע שברצונו למסור דרישת שלום מאת "ל. זלמנוביץ". להעלות עלי כתב את מה שהרגשתי באותה שעה — אין בכוחי...

הוא סיפר שבעלי ז"ל מסר לו תיאור מדוייק של הכניסה לדירתנו, כך שלא יצטרך לשאול איש, ואיש לא יבחין בו. הוא מסר ש"ל.ז." ישב שלושים ושניים יום בכידוד, וביום השלושים ושלושה הכניסו לתאו את אותו אדם³⁵, כדי שישוהו בו בשניים.

היה זה מהנדס נוצרי ששחרר לאחר שישה חודשי ישיבה בכלא. לפני שיצא משם הבטיח לבעלי שמיד לאחר שיבוא לביתו ויחליף את

³⁴

³⁵ כלומר: את המספר.

נאך א סך השתדלות האָט מען מיר געענטפערט, אַז ער וועט דערפאַרן געזונט. און אַז איך האָב געבעטן אַז מען זאָל מיר ערלויבן אַריינצולייגן, אין דעם פעקל וואָס מען גיט אים איבער, מער ווי פיר קילאָ, האָט מען מיר געענטפערט, אַז ער איז געוואָרן אַזוי געזונט אַז איך וועל אים ניט דערקענען, און אַז ער עסט אַלץ פון זייער עסנס.

ווען עס איז שוין געווען אָפגעשטעלט דער טאָג וואָס מען האָט אים געדאַרפט אַרויסשיקן, האָט מיר דער סליעדאָוואַטיעל³³ געזאָגט אַז איך זאָל אים עפעס אָפבאַקן פאַרן וועג, ווייל זייערע האָט ער די גאַנצע צייט אין מויל ניט גענומען.

* * *

געוואוסט אויף אויסווייניק, דאָס האָט ער געזאָגט, נאָר ער איז געווען אַ גאַנצן טאָג פאַרנומען.

אויף מיין פראַגע: וואָס פאַר אַ חטא מען האָט צוגעשריבן צו מיין מאַן? האָט ער געענטפערט: Он «Мыку» (микву) строил во дворе синагоги, вот это дело ему пришили [ער האָט געבויט אַ מיקא (מקוה) אין הויף פון שול, אין דעם באשולדיקט מען אים (אין יענער שפראַך הייסט דאס ⁶⁴пришили].

אי שלושזקא נאָ ניעוואַ ⁶⁵что-то на него наговорил

עס האָט זיך דאָן געהאַנדלט וועגן סטראָיען⁶⁶ אַ מקוה. האָט דער שמש פון שול דערציילט אַז דער רב האָט געקליבן אַ סך געלט אויף דאָס צו בויען. אויך האָט ער געזאָגט עדות אַז ביי אונז אין שטוב האָט מען שמחת תורה געזאַמלט געלט פאר טוכאַטשעווסקי'ס און בוכאַרינ'ס⁶⁷ פרויען אויף צו לעבן, און דער עיקר מאספּ איז געווען בעלי ז"ל.

מברר צו זיין פעסטער דעם ענין, האָט מען זי⁶⁸ צונויפגעפירט אויף א חקירה ודרישה פנים אל פנים, און גלייך ווי זיי האָבן אים דערזען – דער שמש און נאָך אַ שוחט וואָס איז אויך געזעצן – האָבן זיי געזאָגט אַז דאָס איז ניט אמת. און זיי האָבן אונטערגעשריבן ווייל מען האָט זיי געצוואונגען.

נאָך האָט מיר דער אינזשינער געזאָגט, אַז איך זאָל אים איבערגעבן אין תפיסה – עפעס געפינען אַן עצה ווי אַזוי, ווייל שרייבן צעטלען, טאָר מען דאָך ניט – צו כסלו איז ראש חודש איין טאָג אָדער צוויי⁶⁹.

Что-то⁶³ его мучает вопрос с новолунием и это связано с праздником Макаеев.

(64) „תפרו“.

(65) השמש פלט דבר־מה נגדו בעניין זה.

(66) לבנות.

(67) מיכאיל טוכאַטשעווסקי (1893-1937) – המפקד העליון של הצבא האדום. ניקולאַי בוכאַרין (1888-1938) – מהפכן ומדינאי סובייטי. שניהם הואשמו בבוגדות ונורו למוות.

(68) הכוונה לרלווי"צ והעדים – השמש והשוחט.

(69) ראה לקמן ע' 000.

[עם מוטשעט אים זייער די פראגע, דאָס האָט אַ שייכות מיט „מאַקאווייעס“⁷⁰, דאָס האָט ער געמיינט „חנוכה“].

* * *

שניאורסאהן'ס גרופע

דאָס איז געווען אָנהויב כסלו. אַזוי האָט די צייט געלאָפן און איך האָב אַלץ געזוכט עצות ער זאָל ניט האָבן אויף זיך קיין משפט. איך האָב גערעדט מיטן אָנפירער פון דער אָפטיילונג אין נ.ק.וו.ד. וואו ער האָט זיך געפונען, און כאַטש ער איז געווען אַ יהודי, האָט ער מיר אַלע מאָל מיט אַכזר'ישע ענטפערס אָפגעזאָגט. פון דעם פראַקוראַר¹³ האָב איך זיך דערוואוסט, אַז דאָס האָט מען געמאַכט אַ גרופע⁷¹ פון רעליגיעזע קאָנטער־רעוואָליוציענערן מיט וועלכע דער אָנפירער איז שניאורסאהן⁷². פאַר דעם האָט מען זיך זייער געשראָקן.

זוכענדיק מיטלען אים צו ראַטעווען, בין איך אַוועקגעפאַרן קיין מאַסקווא מיט אַ בקשה צום גענעראַל פראַקוראַר⁷³, און נאָך עטלעכע טעג האָב איך זיך דערוואוסט זיין אַטשערעד⁷⁴. נאָך אָפזיצן דאָרט יעדן טאָג צו עטליכע שעה, האָט ער מיר גאַנץ פיין אויפגענומען, און מיר צוגעזאָגט אַז מען וועט איבערקוקן זיין „דיעלאַ“⁷⁵. פאַר מיר זיצענדיק האָט ער אַלץ איבערגעקוקט פאַפירן אין וועלכע איך האָב באַמערקט אַן אונטערשריפט פון „שניאורס“ גרופע, און איך האָב אפילו געזען אַז זיין איידלקייט איז ניט קיין אמת'ע. ווען ער האָט מיר אָבער געזאָגט אַז איך זאָל פאַרן אַ היים און אַז ער וועט מיר צושיקן דעם ענטפער, האָט זיך געוואָלט גלויבן אַז עס וועט זיין אַ גוטער רעזולטאַט.

מיט האָפענונג אין האַרצן בין איך אַוועקגעפאַרן אַ היים.

* * *

(70) מכבים.

(71) כלומר: התביעה הגדירה זאת כקבוצה.

(72) כנראה הכוונה לכ"ק אדמו"ר מהוריי"צ.

(73) תובע הראשי.

(74) המקום שבו עומד תור הקבלה ללשכתו.

(75) תיק.

אַ פראַצעס אין אַ ספעציעלן ראַט

מיט אַ קליינער צייט אַרום, האָט זיך אָנגעהויבן הערן אַז מען שיקט איבער די פאַפירן קיין מאַסקווא אין⁷⁶ „אַסאַבאַ־סאַעוועשצאַניאַ“⁷⁷, דאָס הייסט: אַז מען משפט אונטער די אויגן. דאָס זיצן פיר פאַרשטייער פון די גרעסטע אַנשטאַלטן וואַיענע און גראַשזדאַנסקי⁷⁸, און זיי זיינען שוין מחליט, נאָך פריער, צו וואָס פאַר אַ קאַטעגאָריע די חוטאים געהערן. און דאָס איז געווען נאָך די אַלע מכתבי־בקשה וועלכע איך האָב דערלאָנגט אין שטאָט, און נאָך די טעלעפאָנישע פאַרבינדונגען וואָס איך האָב געהאַט מיט דעם פראַקוראַר¹³ און דעם סליעדאָוואַטיעל³³. האָט מען מיר געשיקט רופן, און מודיע געווען, אַז מען האָט אַלע „מאַטעריאַל“ וואָס איז דאָ אויף מיין מאַן, און אַז מען האָט עס אַוועק געשיקט קיין מאַסקווא אין אַסאַבאַ אַטדיעל⁷⁹, מען האָט אויך מוסיף געווען אין אַ גיפטיקן לשון: Видите⁶³ какой великий человек Ваш муж, мы его дело в столицу отправляем. [=דו זעסט וואָס פאַר אַ גרויסער מענטש דיין מאַן איז, מיר שיקן זיין קייס⁷⁵ עקסטרא אין מאַסקווא, די הויפט שטאָט].

פון דעם איז שוין געווען פאַרשטענדליך אַז דאָס מיינט מען אים אַרויסצושיקן, און עס איז געוואָרן גאַנץ ניט געשמאַק עס איינצוזען. אַזוי ווי נאָך דעם פאַספאַרט איז אים געווען מער ווי זיבעציק יאָר⁸⁰, און די האַרץ – האָט ער געהאַט פאַפירן, אַז ביי אים איז „גרודנאַיאַ שזאַבאַ“⁸¹, האָב איך געלייגט כוחות אַז מען זאָל אים געבן אַ ספעץ־קאַנוואַי⁸².

(76) ראה רשימה שבהערה 2: „ואימתי הודיעו לי שמשפטי נמסר להאסאבאָ־סאַעוועשצאַניאַ דנ'קו'ד' סס'ר, בליל הושענא רבה קרוב לאשמורת הבוקר בבית האסורים בדניפראָפּעטראָווסק“.

(77) ועידה המיוחדת של שירותי הביטחון בברית־המועצות. – גוף שהוסמך לדון בעבירות נגד המשטר ולהטיל עונשים, ואף עונש מוות, ללא משפט.

(78) נציגי המוסדות הצבאיים והאזרחיים הגבוהים.

(79) מחלקה לתפקידים מיוחדים.

(80) ר' לוי יצחק נולד ח"י ניסן תרל"ח. אבל התאריכים במסמכים הרשמיים היו שונים

מהתאריכים הנכונים. במסמך שבהערה 000 שבשנת 1937 ה' בן 66. ראה גם לקמן ע' 000.

(81) תעוקת לב (Angina pectoris).

(82) משמר ליווי מיוחד.